

A COMMON LAW IDEOLÓGIÁJA ÉS A JOGISMERET IDEOLÓGIÁJA.

Az angol jogi gondolkodás jellemzése. — Roscoe Pound a Common Law szelleméről. — A Common Law szintetikus jellege és történetfilozófiája. — Szociológiai jogelmélet.

Mennél közelebből és mennél behatóbban ismeri meg a kutató az angol jogelmélet írott emlékeit, annál inkább megerősödik az a sejtelme, hogy az angol jogelmélet igazi problémája nem abban van, amit megírtak, hanem abban, amit nem írtak meg. Az angol jogász jogelmélete nem az, ami az angol jogelméletben előtűnik áll, hanem a jogelméletnek az a határozott visszautasítása, amely az angol juristát olyan közeli rokonságba hozza a magyarral és mindkettőt olyan élesen szembeállítja a némettel. Ennek a jogászai irracionalizmusnak különböző okai vannak. Vannak olyan okai, amelyek messze túlterjednek a jogszemlélet körén és belevesznek az angol szellem általános világnézeti hagyományai-
ba. Köztudomású az, hogy az angol nem csupán a jog terén, hanem általában is ellensége a merész általánosításoknak, a szubtilis spekulációknak, az egyoldalú teóriáknak, a praktikus értékkel nem bíró elméletnek. Ha egyáltalában van olyan központi gondolat, amelyre az angol szellemet, mint különböző jellemvonásainak közös nevezőjére, durva hiba nélkül redukálni lehet, az a *kiegyensúlyozottság* gondolata. Annál a tengerésznépnél, amely a hazaszeretetet elválaszthatatlannak tartja a viharos tenger szeretetétől, az egyensúly eszméjének központi jelentősége finom pszichológiai szálakkal nyúlik vissza annak az erőérzésnek lelki élményébe, amely a tenger legnagyobb viharaival is megbirkózó hajóst — a fizikai egyensúlynak ezt a mesterét — a tengerek urának büszkeségével tölti el. Az angol nevelés eszménye, az angol gazdálkodás, ipar, kereskedelem, az angol társadalmi berendezkedés, az angol alkotmány, az angol világpolitika, maga az egész brit birodalom és maga az angol jog mi egyéb, mint a végtelenségig kifinomodott egyensúlyérzéknek egy-egy csodálatos teljesítménye. Ez az egyensúlyérzék azonnal és kínosan reagál min-

den egyoldalúságra, merevségre, ami az egyensúlyt veszélyeztetheti. Ha az egyensúlyt veszélyeztető tényező gyenge, akkor főlényesen keresztülnéz rajta. Ha erős, akkor alkalmazkodik hozzá, de mindig csak annyira, amennyire okvetlenül szükséges. Az elméletet is csak akkor hajlandó észrevenni, amikor elhanyagolhatatlan gazdasági, technikai, társadalmi vagy politikai erővé változott.

Az angol jogászi irracionalizmusnak speciális okai közé tartozik az angol jogász sajtóságos *historizmus*a. Ha az alexandriai könyvtárat azzal az indokolással égették el, hogy ami ér valamit benne, az úgyis benne van a Koránban, ami pedig nincs benne a Koránban, az úgyis értéktelen; az angol vérbeli jurista is úgy gondolkodik, hogy minden valamire való jogelmélet úgyis kifejezésre jut az angol jogban, ami pedig nem érvényesül az angol jogban, az úgyis értéktelen. A nagy rejtély kulcsa alkalmasint itt van: az igazi, autochton, őseredeti, törőlmetszett angol jogfilozófia bele van süllyesztve, bele van építve az angol jogba, az angol Common Law-ba.

Itt jelentkezik mintegy önmagától az az analógia, amelyre maguk az angol jogászok oly gyakran és oly szívesen hivatkoznak: az angol és római jognak analógiája. Római jogelmélet sincsen, habár a római jog magasan felette áll a görögnek, holott a görög jogelméleti spekuláció messze túlszárnyalja a rómaid. Nem közelfekvő ezt az analógiát a fejlett német jogfilozófia és az angol Common Law viszonyára alkalmazni? Római jogelmélet azért nincs, mert joggá, a világ egyik legnagyobbyszerűbb jogrendszerévé változott. Az angol jogelmélet is ott áll előttünk joggá kristályosodva a Common Law csodájában.

Ezzel kapcsolatos egy másik analógia. Amint a filozófiai spekuláció általában a kételkedésből, lelki nyugtalanságból, értelmi kielégületlenségből fakad és táplálkozik, úgy mély összefüggés van a joggal való elégedetlenség és a jogelméleti spekuláció között is. Ha ez az elégedetlenség megszűnik, ha nincs többé kétség aziránt, hogy mi a jog, hogy mik a jog okai és hatásai, hogy mi a jog célja és értéke, ha a fennálló jogot az egyedül lehetséges, okszerűen szükséges és célját tökéletesen elért jognak tekintjük, mi értelme van akkor a jogelméleti spekulációnak? Ha az eszme valósággá vált, akkor nincs többé helye a vitának. Az orthodox angol jurista pedig mélyen meg van győződve arról, hogy a Common Law a lehető legtökéletesebb jog, amely részleteiben talán tökéletesíthető, de lényegében felülmúlhatatlan. És ez a felfogás megbocsátható annak a jogásznak, aki az angol bírósági élet sajátos levegője-

ben naponta tapasztalja, hogy minden egyes meghozott bírói ítélet a szó szoros értelmében évszázados fejlemény, aki ismeri a Common Law csodálatos alkalmazkodóképességét, szívósságát és történelmi győzelmeit a római joggal, a kánonjoggal, a királyi hatalommal, a törvényhozással szemben, aki jól emlékszik arra a békés diadalmenetre, amelyben a Common Law idegen földrészeket hódított el idegen jogrendszerektől: a francia jogtól Louisianát, a párisi szokásjogtól Michigant és Wisconsin, a recipiált római jogtól Skóciát, a spanyol jogtól Californiát, Porto Ricót és a Philippini szigeteket, ismét a francia jogtól Quebecet és a római-holland jogtól Délafrikát.¹

Bárhogyan álljon is azonban a dolog ezekkel az önként kínálkozó analógiákkal, bizonyos, hogy az angol jogász irracionálisizmusa a historizmusból táplálkozó szkepszisnek a kifejezése. Ez a teoretikus szkepszis az angol jogász tulajdonképeni jogfilozófiája. Annak az empirizmusnak, individualizmusnak, intuitionizmusnak és pragmatizmusnak, amelyeket a Common Law tulajdonságai gyanánt felsorolni szoktak, ez a szkepszis a gyökere. Ez a szkepszis az oka annak, hogy az angol irodalomban nem találunk felhőkön nyargaló és fejjel a falnak rohanó jogfilozófiákkal. És ennek a szkepszisnek világos és érthető formulázásaival lép-ien-nyomon találkozunk. A nagy Blackstone kora jogászaival együtt szilárdan meg volt győződve arról, hogy semmi egyéb jogvagy államelméletre nincs szükség, mint amely az angol magán- és közjogból dedukálható.² Bürke szerint igen nagy tévedés azt liínni, hogy az emberiség fejlődése spekulatív elveket követ, akár a beavatkozás, akár a szabadság elveit, ezeknek logikai követke-zéseit szerint. Minden kormányzás, de valóban minden emberi előny és gyönyörűség, minden erény és minden józan cselekedet kompromisszumon és cserén alapul. Hátrányokat egyensúlyozunk; adunk és veszünk; feláldozunk bizonyos jogokat, hogy másokat élvezhessünk; és szívesebben vagyunk boldog polgárok, mint szub-

¹ Roscoe Pound, *The Spirit of the Common Law*, 1—2. 1. 1921. Meg kell legyezmem, hogy ez az érdekes hódítási folyamat Louisianában a francia jog névleges megtartása mellett ment végbe, Quebec-ben, Délafrikában, Portó Rico-ban és a Philippini szigeteken pedig még folyamatban van. Pollock szerint legszívesebben utánozták az angol büntetőjogot és alkotmányjogot, azután az angol kereskedelmi jogot, már kevésbé az ingó dologi jogot és a kötelmi jogot, alig az ingatlanjogot, családjogot és örök jogot. *The Genius of the Common Law*, 65—86. 1. 1912.

² William Searle Holdsworth, *Somé Lessons from our Legal History*, 8. 1. 1928.

íllis vitatkozók.³ Hale is azt mondja: egészen bizonyos, hogy az idő és a hosszú tapasztalat sokkal zseniálisabb, szubtilisabb és értelmesebb, mint a világ legbölcsebb és legélesebb elméi együttvéve.⁴ A jogászat maga, tehát a technikai juriszprudencia az, amelyet az angol jurista mérhetetlenül fölébe helyez a jogelméletnek. A jogfilozófia benne van a jogban és onnan hozza azt napfényre a juriszprudencia, amelyet Búrke a korszakok összegyűjtött bölcsességének („collected reason of ages“) nevez. A jog élete nem logika, mondja Holmes, a jog élete tapasztalat.⁵ Maga Holdsworth is — hogy az angol jogászai historizmust annak egyik legkiválóbb éla képviselőjén mutassam be — azt mondja, hogy a logikának és a szabatos elméletnek megvannak a maga veszélyei és az angol jogászok helyesen hangsúlyozták, hogy a tények inkohereenciája olykor módosítja a tiszta logika eredményeit.⁶ Az angol juristák Holdsworth szerint sohasem szerették a jogfilozófusok elméleteit kiindulópontul választani okoskodásaik számára. Tudták, hogy as élet tényei végtelenül bonyolultak és egyetlen elmélet sem ural-

³ „Appeal from the New to the Old Whigs“ Művei III. 114. 1. Holdsworth, akinek könyvéből idézek, megjegyzi: „In Blackston and Búrke we can see, a little exaggerated, the historic attitude of the common lawyers to legal and political speculation“ i. m. 100. 1. Jellemző az is, amit Leslie Stephen mond: „Englishmen were concerned rather with details than with first principles. Satisfied, in a general way, with their constitution, they did not want: to be bothered with Theories.“ The English Utilitarians, I. 132—133. 1.

⁴ Considerations touching the Amendment or Alteration of Laws, Hargrave Law Tracts 254. Hale következő felfogásában világosan látjuk a jogászai székepszisnek és empirizmusnak a kapcsolatát: „In Morals and especially with relation to Laws for a Community, though the common notion of Just and fit are common to all men of reason, yet when persons come to particular application of those common notions to particular instances and occasions, we shall rarely find a common consent or agreement between men, though of great study and learning, witness the great disagreement between Plato and Aristotle. . . And let any man but examine the weightiness of those men that pretend to be the great masters of reason and possibly they may be excellent men: yet no persons differ more than they thouching things of this nature. And though they perchance have this happiness to shake and weaken one the others principles or conclusions, yet when they set up their own positions they are weak and generally displeasing;“ „I have reason to assure myself that long experience makes more discoveries touching conveniences or Inconveniences of Laws then is possible for the wisest council of men at first to foresee.“ Idézve: Holdsworth, i. m. 158. 1. A régi angol szöveget maira, alakítottam át a megfelelő írásjelek hiányára való tekintettel.

⁵ O. W. Holmes, The Common Law, 1. 1. 1881.

⁶ I. m. 136. 1.

codhatik teljesen felettük. Ezért haladtak az angol jogászok lépésről-lépésre precedensről-precedensre, miközben úgy fejlesztették ki a jog elveit, hogy közben a logikának, a tapasztalatnak és a jog- és államelméletnek keverékét használták. Sohasem voltak annyira a logika és az elmélet rabszolgái, hogy olyan szabályokat fejlesztettek volna ki, amelyek semmi összhangban nem állanak: a mindennapi életnek illogikus és vak tényeivel. De az igazán bevált és maradandó elméletekre tekintettel voltak. Mivel azonban úgy alkalmazták ezeket, hogy egyik szemük mindig az ősi jogrendszer technikai követelményein, és az élet komplex tényeire függött, az eredmények sokszor idegenszerűek a jogfilozófus számára, aki otthonosabb a logikában, mint az életben. Eszerint nem az a hiba, hogy nincs angol jogfilozófia, hanem, hogy a jogfilozófusok az angol jogban nem ismernek rá a saját elméleteikre, amelyek abban igazi jogfilozófiává változtak. Mindezek alapján Holdsworth elismeri, hogy a jogfilozófia egészen vonzó dolog, különösen fiatal emberek számára. De nehezebb dolog az angol jog mesterévé válni a jogtörténet segítségével, amely biztosítja számunkra azt a kritikai intelligenciát, amellyel Ítéletet mondhatunk a különböző jogfilozófiai elméletek felett.⁷ Az angol jogászok — mondja Holdsworth büszkén a jogi személyiség fontos problémájával kapcsolatban (és talán ez az idézet fejezi ki legjobban az angol jogászai historizmus tősgyökeres irracionálisitását) — „sohasem kompromittálták magukat valamely specifikus teóriával.”⁸

Az angol gyakorlati jogász historizmusának ez az irracionálisitása — amelyet egyébként helyesebb tudomány- vagy elmélet-ellenségnek gondolni — természetesen nincs ellentétben azokkal, hogy viszont az angol jogelmélet maga, a jogászai logizmus minden kritikája ellenére is, racionalisztikus. Mert épűgy, amint ez az angol jogelmélet ép arra büszke, hogy a maga empirisztikus

Érdekesen világítja meg a jogászai szkepszisnek pragmatiztikus jellegét Burke megjegyzése a természetjogászokról: „The pretended rights of these theories are all in extremes; and in proportion as they are metaphysically true, they are morally and politically false. The rightsmen of are in a sort of *middle*, incapable of definition, but not impossible to be discerned. The rights of men in governments are their advantages; and these are often in balances-between differences of good; in compromises sometimes between good and evil, and sometimes between evil and evil. Political reason is a computing principle: adding, subtracting, multiplying, and dividing, morally and not metaphysically or mathematically, true moral denomination.” Burke, French Revolution, 91—92. 1.

⁷ I. m. 135—136, 109—112, 104—105. 1.

⁸ I. m. 154. 1.

logikájával a jog alogikus tényezőivel, a jog paradoxonjaival is logikusan számolni képes, úgy az angol gyakorlati jogász is alapjában véve a szűkebb értelemben vett logizmustól appellál a tágabb értelemben vett logizmusához. Amennyiben pedig az angol jogelméletben a szűkebb értelemben vett logizmust is megtaláljuk, ez csak megérthetőbbé teszi számunkra azt, hogy a gyakorlati jogász irracionális — vagyis tágabb értelemben vett logizmus — miért irtózik annyira az elmélettől általában. Amennyire megérthető azonban az angol juristának ez az álláspontja, oly kevésbé igazolható. Mert világos, hogy ez az álláspont maga is nem egyéb, mint egy nagyon is jellegzetes jogfilozófia. Az angol juristának sem sikerülhet megszabadulni az elmélettől, bármennyire szeretné is és bárhová menekül is előle, az angol jurista jogszemlélete sem egyéb, mint jogfilozófia: szkeptikus jogelmélet.

Ellentétben látszik lenni ez a jogászai irracionális magának az angol jognak a racionalizmusával is, amely — mint láttuk — különösen a Common Law természetjogi vonatkozású tételeinél érvényesül, ahol a Common Law ideológiája a természetjogot kezdettől fogva az ész jogaként, magát a jogot az ész szavaként fogja fel. Az észszerűség vagy okszerűség (reasonable-ness)⁹ elve egyébként is a Common Law-nak egyik legjellemzőbb jogelve. Ámde ebben az esetben is arról van csupán szó, hogy a Common Law ideológiája egy tágabb értelemben vett racionalizmust kapcsol össze egy szűkebb értelemben vett irracionális-mal: az észbe vetett hitet az elmélet lekicsinylésével.

Azt, a kontinentális jogász számára annyira idegenül hangzó, felfogást, hogy a jogelmélet benne van a jogban, az angol jurista előtt úgyszólván önként értetődővé teszi az a körülmény, hogy a Common Law maga is nem annyira határozott szabályoknak és parancsoknak az összessége, mint jogászai ideológia: doktrína.¹⁰ Amidőn most egy pillantást vetünk erre az ideológiára, egyrészt megismerkedünk az angol gyakorlati jogász orthodox jogfilozófiájával vagy jogszemléletével és másrészt szemügyre vesszük azt a szellemtörténeti vagy történetfilozófiai analyzist, amellyel a szo-

⁹ Much more important were the relations of the Common Law with the cosmopolitan doctrine of the Law of Nature certainly not the least notable product of medieval intellect. Our grand pervading principle of Reasonableness, which may almost be called the life of the modern Common Law, is intimately connected with it." Pollock, *The Genius of the Common Law*, 31. 1. 1912.

¹⁰ Pound, *The Spirit of the Common Law*, 1. 1.

ciológiai iskola kitűnősége, Roscoe Pound igyekszik megvilágítani egyrészt magának a jognak, másrészt a jogról való gondolkodásnak ideológiai elemeit, tényezőit, összetételét.

Roscoe Poundról elmondhatjuk, hogy ezidőszerint a legjelentékenyebb jogfilozófus az angol irodalomban. Az angol jogász spekulatív józanságát szerencsésen egyesíti bizonyos teoretikus invencióval, általánosító és rendszerező képességgel. Habár azt a csaknem bálványozó rajongást, amellyel az amerikai jogfilozófiának ezt a „pioneer“-jét, a híres Harvard egyetem tanárát és dékánját, honfitársai körülveszik, nem is tarthatjuk egészen arányosnak Pound abszolút tudományos jelentőségével, mégis azt kell mondanunk, hogy Pound a mai jogelméletnek jelentékeny, jellegzetes és értékes alakja. Pound jelentőségét a jogelméletben abban látom, hogy a dogmakritikát és tantörténetet igazi filozófia rangjára emelte. Pound teljesítménye a jog történetfilozófiai és a jogfilozófia története mint filozófiai tudomány. Célja nem az, hogy a számalan jogfilozófiai rendszer mellett egy újat állítson fel, amelynek sorsa előreláthatóan ugyanaz, amelyet maga szán elődeinek, hanem a jog történetének és a jogelmélet történetének ideológiai, szellemtörténeti átvilágítása és az új jogfilozófiai koncepciónak az eszmék történetének elemzéséből való immanens kifejlesztése a szellemtörténeti fejlődés vonalának a legközelebbi jövőig való meghosszabbítása útján.

Amidőn a „Common Law szellemét“ nyomozzuk, igen megkönnyíti munkánkat az, hogy Pound egyik legkiválóbb könyvét épen erről a tárgyról írta.¹¹ Viszont a jogról való gondolkodás legsikerültebb szellemtörténeti elemzését adja a Jogtörténet Értelmezései c. művében.¹² Ez a két könyv Pound két legsikerültebb alkotása. Erősebben érezni az önálló systematikus alapozás hiányát a Jog és Erkölc viszonyáról írott könyvében.¹⁸ Jobban érvényesül ismét módszere Bevezetés a Jogfilozófiába c. művében, ahol a jogfilozófia funkcióját, a jog célját és alkalmazását, a kötelezettség, tulajdon és szerződés fogalmait világítja meg dogmakritikai módszerével.¹⁴ De ezeken a könyvalakban megjelent művein kívül, amelyekhez még Jogelméleti Előadásainak nyomta-

¹¹ The Spirit of the Common Law, Boston, Marshall Jones Company, XV.. +224 l. 1921 (1922, 1925).

¹² Interpretations of Legal History, Cambridge, University Press, XVII.. +171 l. 1923.

¹³ Law and Morals, II. kiad. IX.+144 l. 1926.

¹⁴ An Introduction to the Philosophy of Law, 307 l. 1922 (1924) New Haven, Yale University Press.

tásban is kiadott kivonata járul, amely az angol jogelmélet legkitűnőbb bibliographiáját tartalmazza,¹⁵ számos folyóiratcikkből alkalmazza módszerét különböző jogelméleti problémákra.¹⁶

Az angol-amerikai jogrendszernek három legjellegzetesebb vonása Pound szerint a bírói precedens doktrínája, a jury és a jog szupremáciájának doktrínája. A common law ereje a konkrét kontroversiák mikénti kezelésében rejlik, amint legnagyobb riválisáé, a római jogé az absztrakt fogalmak képzésében. A common law bírása az előtte fekvő esetre a múlt bírói tapasztalatát alkalmazza, ahelyett, hogy egy absztrakt rendszer rekeszeibe igyekeznék azt kínos pontossággal elskatulyázni. De az angol juristának legelső dogmája az, hogy a common law elvei a természetes jogrendnek részét képezik. A gazdasági nyomásnak és az osztályérdek érvényesülésének az angol jogban Pound szerint két főerő vetett gátat: a jognak fennálló szabályok és doktrínák analogiájára való továbbfejlesztése — egyrészt mert a bíró nem te-

¹⁵ *Outlines of Lectures on Jurisprudence*, 4. kiad. 156 1. 1928,

¹⁶ *Common Law and Legislation* 21 *Harvard Law Rev.* 383; *Courts and Legislation*, 7 *American Political Science Rev.* 361—383; *The German Movement for Reform in Legal Administration and Procedure*, *Bull. Comp. Law Bureau Am. Bar Assn.* I. (1908) 31; *Administrative Application of Legal Standards*, 44 *Rep. Am. Bar Assn.* 445; *Inherent and Acquired Difficulties in the Administration of Punitive Justice*, *Proc. Am. Pol. Sci. Assn.* 1907, 223, 234—38; *Legal Rights*, 26 *International Journal of Ethics*, 1916; *The Scope and Purpose of Sociological Jurisprudence*, 24—25 *Harvard Law Rev.*, 591; *The Philosophy of Law in America*, *Archiv für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie* VII, 213, 385; *Political and Economic Interpretations of Jurisprudence*, *Proceedings American Political Science Association*, 1912, 95; *The Need of Sociological Jurisprudence*, 19, *Green Bag*, 107; *Law in Books and Law in Action* 44 *Amer. Law Rev.*, 12; *The Limits of Effective Legal Action*, 27 *International Journal of Ethics*, 150; *Enforcement of Law*, 20 *Green Bag*, 401; *Social Justice and Legal Justice*, 75 *Central Law Journal*, 455; *The Decadence of Equity*, 5 *Columbia Law Rev.*, 20; *Liberty of Contract*, 18 *Yale Law Journal*, 454; *The End of Law as developed in Legal Rules and Doctrines*, 27 *Harvard Law Rev.*, 195; *The End of Law as Developed in Juristic Thought*, 27 *Harvard Law Rev.*, 605 és 30 *Harvard Law Rev.*, 201; *Theories of Law*, 22 *Yale Law Journal*, 114; *Justice according to Law*, 13 *Columbia Law Rev.*, 696 és 14 *Col. L. R.*, 1, 103; *Causes of Popular Dissatisfaction with the Administration of Justice*, *Rep. Am. Bar Assn.* XXIX, 395, 397—402; *Executive Justice*, 55 *Am. Law Rev.*, 137; *The Revival of Personal Government*, *Proc. New Haven Bar Assn.* 1917, 13; *Social Problems and the Courts*, 18 *Am. Journal of Sociology*, 331; *Interests of Personality*, 28 *Harv. L. R.*, 343, 445; *Individual Interests in the Domestic Relations*, 14 *Michigan L. R.*, 177; *Legislation as a Social Function*, *Publications of the American Sociological*

remtheti, hanem csak megtalálhatja a jogot és másrészt a jog biztonsága és előremondhatósága érdekében — és másodsor az a tudatos törekvés, hogy a jogban örök és változhatatlan eszmék jussanak kifejezésre. A jog suppremaciójának doktrínája, amely a jogot minden emberi hatalom — úgyszólván minden pozitívítás — fölé helyezi, csodálatosan egészíti ki a precedens doktrínájának empirizmusát. Pound azt mondja, hogy van közös elem a kettőben és hogy mindegyik mögött ugyanaz a szellem áll. A precedens doktrínája azt mondja, hogy a múlt bírói tapasztaláiából vont indukció útján kell az esetet megítélni, nem pedig a szuverén akarat önkénye által felállított szabályokból vont dedukció által. Az ítélet végső alapja nem az önkény, hanem az ész legyen. De a jog suppremaciójának doktrínáját is ugyanerre a gondolatra lehet visszavezetni. Ez a doktrína ugyanis azt mondja, hogy szuverén köteles elvek szerint, nem pedig önkénye szerint, eljárni, köteles az ész szavát követni és nem áll szabadságában szeszélye szerint cselekedni. Mindkét doktrína azt a germán eszmét képviseli, hogy a jog a Teremtő igazságosságának és igazságának a keresése. A common law doktrína a tapasztalathoz

Society, VII, 148; *Spurious Interpretation*, 7 Columbia L. R., 379; *Considerations in Equity*, Wigmore Celebration Essays, 435; *Some Principles of Procedural Reform*, 4 Illinois L. R., 388, 491; *The Future of the criminal law*, Columbia L. R., 1921; *The Law School and the Professional Tradition*, Michigan L. R., 1925; *Justice problems of national progress*, Am. Jour. of Soc. 1917; *Puritanism and the common law*, Am. L. R., 1911; *Some parallels from legal history*, Am. Bar Assoc. Jour. 1924; *The foundations of the law*, Am. Bar Assoc. Jour. 1926; *Regulation of judicial procedure by rules of court*, Illinois L. R., 1915; *The Progress of Law-Analytical Jurisprudence 1914—1927*, 41 Harvard L. R., 174—199, 1927; *Classification of Law*, 38 Harvard X. R., 933—969, 1924; *The Theory of Judicial Decision*, 36 Harvard L. R., 641—662, 802—825, 940—959, 1923; *Judge Holmes's Contribution to the Science of Law*, 34 Harvard L. R., 449—453, 1921; *The Maxims of Equity*, 34 Harvard L. R., 809—836, 1921; *Juristic Science and Law*, 31 Harvard L. R., 1047—1063, 1918; *The Administration of Justice in the Modern City*, 26 Harvard L. R., 302—328, 1913; *Grotius in the Science of Law*, 19 Amer. Journal of International Law, 685, 1925; *Sociology and Law* (Ogbum és Goldenweiser: The social Sciences, 319—328, 1927; *Anachronisms in Law*, 3 Journal of the American Judicature Society, 142, 146; *Criminal Justice in the American City*, Criminal Justice in Cleveland, 605; *Preventive Justice and Social Work*, Proceedings of the National Conference of Social Work, 1923, 151; *Executive Justice*, 55 Am. Law Reg. 137; *Equitable Relief Against Defamation and Injuries to Personality*, 29 Harvard L. R., 640, 668—677; *Mechanical Jurisprudence*, 8 Columbia Law Review, 605; *A Bibliography of Procedural Reform*, 11 Illinois Law Rev., 451.

alkalmazott észnek a doktrínája. A common law gyökere ebben a két doktrínában van, abban az eszmében, hogy a jog a bírótapasztalatban kifejlődő észszerűség. Ezek az eszmék Pound szerint olyan realitások, amelyek mellett a szabályok és dogmák csak ephemer jelenségek. És ezek az eszmék annyira hozzátartoznak az angol faj mentális és morális jelleméhez, hogy semmiféle jogi vagy politikai forradalom ki nem tépheti onnan gyökereiket.

Az angol jog teória-ellenessége tehát a precedens doktrínájának empirizmusában, tágabb értelemben vett racionalizmusa pedig a jog szupremáciájának doktrínájában gyökerezik. A tapasztalat elvének és az ész elvének ez az eszményi egyensúlya az, amely az angol jogot a római jog riválisává tette, amely a common law-ból világjogot csinált.

A common law kialakulására — amint az jelenleg Amerikában érvényben van — Pound szerint hét tényező volt döntő: 1. germán jogintézmények és doktrínák, 2. a feudális jog, 3. a puritanizmus, 4. a bíróságok és korona közti küzdelmek a XVII. században, 5. a XVIII. század politikai eszméi, 6. az amerikai „pioneer“-szellem és 7. a XIX. századnak az igazságosságra, jogra és államra vonatkozó filozófiai eszméi.

Ehelyütt természetesen nem mehetünk végig mindeme tényezőkön és Pound értékes fejtegetésein. Fontosnak tartjuk azonban kiemelni, hogy a common law túlhajtott individualizmusa puritán eszmék hatása és hogy Pound szerint maga a common law sajátos ellenszert tartalmaz ez ellen a hyperindividualizmus ellen. És pedig a feudális elem az a common law-ban, amely fontos jogintézményeket a hűbérúr és hűbéres kölcsönös viszonyának analógiájára fejlesztett ki. A common law ideológiája szerint a jogok és kötelességek nem jogügyleteknek, hanem egyszerűen relációknak a funkciói. Ha a római jogon alapuló rendszerek központi fogalma a jogügylet; a common law-é a reláció. Az angol jurista nem bérletről beszél, hanem tulajdonosról és bérlőről; (landlord and tenant), nem munkaszerződésről, hanem úrról és szolgáról (master and servant); nem családjogról, hanem férj- és feleségről (husband and wife) vagy szülő- és gyermekről (parent and child) vagy gyám- és gyámoltról (guardian and ward) vagy általában a családi viszonyok jogáról (law of domestic relations) beszél. Azt mondja, hogy meghatalmazó és meghatalmazott (principal and agent) és nem azt, hogy meghatalmazási ügylet; főadós és kezes (principal and surety), nem kezességi szerződés; eladó és vevő (vendor and purchaser), nem ingatlanvételi szerződés. A common law-nak ezt a feudális relationizmusát azért.

emeltük ki, mert emlékeztet arra, hogy a jog lényegének a norma fogalmából a reláció fogalmába való áthelyezése, amely az angol analitikus iskolának a szociológiai irány által befolyásolt újabb irodalmát és különösen Kocourek relációelméletét jellemzi, milyen finom ideológiai szálakkal kapcsolódik a common law szelleméhez. Ámde Pound szerint a common law feudális elemeire hatalmas hivatás vár még a jövőben. A legújabb jogfejlődés, különösen a biztosítási jognak a szerződési jogból való kiemelése, nem-kontraktuális, hanem relacionális közszolgálati jognak a kifejlődése, a munkaadó és munkás viszonyából eredő jogoknak a felek akaratától vagy hibájától teljesen függetlenül való kiépítése, a feudális common law relacionális koncepciója felé halad. Ebben a feudális elemekben látja Pound azt az eszközt, amely a common law öröklött tradícióját a ma és holnap társadalma számára épűgy az igazságosság élő erejévé fogja tenni, amint volt a tegnap társadalmában.

De ha a feudális elemet a jövő jogfejlődés szempontjából tartja Pound különösen fontosnak, a jelenből, a jelenlegi common law szelleméből talán a legtöbbet magyaráz meg a puritanizmus hatása. A mai common law ideológiai szinképében a puritán ideológia talán a legjellegzetesebb szincsoport. Ebben a szincsoportban az első szín természetesen az individualizmus. Ugyanaz a Wycliffe, aki a vallásos tekintéllyel szemben az egyén lelkiismeretéhez appellált, a római jog tekintélyével szemben Anglia helyi szokásához felebbezett, amikor kimondotta, hogy a római jog pogány emberek joga és hogy semmivel sincs több észszerűség és igazságosság Róma polgári jogában, mint Anglia civiljogában. Egy másik szín ennek az individualizmusnak a „consociatio, de nem subordinatio“ elve alapján való elárnyékolódása. Ez a gondolat, hogy „nem egymásfelett, hanem egymással vagyunk“, a szerződés fogalmának előterébe helyezésére, az egyéni akarat kiemelésére és arra a sajátos legalizmusra vezetett, amely a világon mindenből morális kérdést csinál, de olymódon, hogy hogy legális kérdés válik belőle. A consociatio elve merev, absolut, univerzális szabályokat követelt. De e szabályok alkalmazásában a puritán elutasít minden individualizációt, minden méltányosságot. Mert a puritán csak törvényeket, de nem embereket enged uralkodni. A törvények azonban csak az egyéni lelkiismeret instructiói. Innen az a sajátos ellenmondás, hogy a puritán a legnagyobbképpűbb törvénygyártó és mégis az individuális lelkiismeret megkötésének elkeseredett ellensége. Mindkét tendencia alapja az emberi természet bűnös voltáról való meggyőződés. Ezért féltékeny minden hatalommal, minden hatósági vagy

bírói diszkrétcióval szemben, és ugyanezért igyekszik a bűnös emberi természet támogatására minél több szabályt felállítani. Féltekenyen és kínos pontossággal szabályozza a bíró minden cselekvését attól a pillanattól kezdve, hogy belép a tárgyalóterembe, a szabályok özönével veszi körül a bizonyításnak és a sorozatos felelbitelnek minden egyes részletét. És mégis ugyanerre a puritán lélekre vezethető vissza a common law-nak az a fatális doktrínája is, hogy a törvényhozás nyugalmi helyzetben van.

Amint a jog szupremáciájának tana is mélyen gyökerezik a puritán ideológiában, úgy a törvényhozás nyugalmi állapotának dogmája is nem egyéb, mint a törvényhozó iránti féltékenységnek tipikusan puritán kifejezése és egyben a jog szupremáciájának kiélezett formulázása.

E tan azzal a meggyőződéssel függ össze, hogy a common law doktrínák örök változhatatlan természetűek. Az emberi törvényhozás csak deklarálnak, de nem konstituálhatják őket. A bírónak fel kell tennie, hogy a törvényhozás nem akar semmi újítást a common law rovására és ezért a törvényeket szigorúan kell értelmezni. A törvényhozás hiábavalóságának ez a dogmája a törvény megszorító, restriktív értelmezésének postulatumban éri el a tetőpontját, amely szerint a törvény szövegét ott, ahol a common law elveitől eltérni látszik, megszorítólag kell értelmezni. Ez a dogma természetesen a legnagyobb bajokat okozta akkor (amikor többé nem a társadalmi érdeket védte az egyéni szabadságban az abszolút uralomra törekvő királlyal szemben, hanem a demokratikus törvényhozásban kifejezésre jutó népakarat érvényesülését olyankor is akadályozta, amikor a társadalmi érdeket ez az utóbbi képviselte az individualizmus kinövésével szemben. Ámde Pound szerint a jog szupremáciája tanának csak annyi az igazi értelme, hogy *a common law mindig a végső és a fontosabb társadalmi érdekekért száll sikkra*. Érdekes megfigyelni, hogy ezzel Pound a common law szellemét a saját jogszemléletének képére és hasonlóságára értelmezi át teljes jóhiszeműséggel, mert — mint látni fogjuk — a jog szupremáciája dogmájának ez a formulázása egybevág azzal a társadalmi mérnökösököddel, amelyben Pound a jog funkcióját látja, a társadalmi szükségletek maximumának kielégítésével és a társadalmi erők súrlódásának és elpazarlásának minimumra való leszorításával.

Ezekben a gondolatokban: a feudális elem relacionizmusában, a puritán hyperindividualizmusban, a precedens doktrínájának empirizmusában és a jog szupremáciája doktrínájának racionalizmusában rejlik a common law tősgyökeres ideológiája. Azok a további tényezők, amelyeket Pound felsorol, már csak az

angol jog további kialakulására és különösen az amerikai speciális jogfejlődésre voltak fontos hatással, de a common law eredeti szellemét, ideológiájának lényegét az eddig felsorolt tényezőkben megtaláljuk. A jury jelentősége abban áll az angol jogokban, hogy a jogszabályok kifejlesztésében helyet enged a közönséges laikus józan ész kiegyenlítő funkciójának. A jury a polgárok jogainak védelmezője, a polgárok politikai és jogi nevelésének nagy iskolája és a jogfejlődés szabályozója. A jog „mesterséges esze (artificial reason)” a jury útján ellenőrizteti saját magát a laikus polgár természetes józan eszével és a precedensekben felgyűlt bírói tapasztalatnak esetleges ridegségét a közönséges polgár természetes bölcsesége enyhíti. A jury funkciója tehát kiegyenlítő, ellensúlyozó funkció. A bírói empirizmus és racionalizmus egyensúlyának a laikus jury a természetes védelmezője és biztosítója.

Kísérreljük meg a common law ideológiáját lefordítani a rendszeres jogfilozófia nyelvére. Mi a jog a common law ideológiája szerint? És mi a jog értékmérője a common law szemén? Mik a jog okai és hatásai?

Ha a common law doktrínát összehasonlítjuk a jog fogalmára vonatkozó különböző elméletekkel, a célelmélettel, természetjogi, erkölcsi helyeslési, elismerési, követési, hatalom- és kényszerelméletekkel, azt találjuk, hogy egyiknek sem felel meg teljesen. Legközelebb áll a természetjogi és az elismerési elmélettel és talán a legtávolabb áll a hatalom- és kényszerelmélettel. Jog az, amit a bírói — szakbírói és esküdtbírói — tapasztalatból leszűrhető észszerűség követel.

A common law doktrína a jog pluralisztikus, atomisztikus keletkezését vallja. A jog oka az egyes bírói aktusokban rejlik, amelynek eredője a jog. Viszont maga a jog oka a további bírói aktusok mikénti alakulásnak. A precedens ok és okozat. Maga a jog azonban nem atom. A jog maga az az észszerű rendszer, amely az ítélet-atomok összességéből konstruálható. Ez diktálja az egyes ítéletet és az egyes ítélet atomszerűen befolyásolja a jog további alakulását. A common law doktrína tehát nem esik messze attól a felfogástól, amely szerint jog csak jogból eredhet és csak joggá lehet. Mert a common law doktrína szerint a jog jogi atomok rendszere, amely folytonosan újabb jogi atomokká oszlik szét. Brown-nak az a felfogása, hogy a jog nem létezik, hanem örökké készül, nem áll messze a common law doktrínájától.

Épen természetjogi jellegénél fogva a common law csak ön-

magát ismeri el saját helyessége mértékének. Ezt úgy is kifejezhetjük, hogy a common law kétrétegű jog. Az egyik a mértéke a másiknak. Az egyik réteg a lényegében elérhetetlen örök common law, a másik ennek a birói Ítéletekben való folytonos utánképzése. Az előbbi magában foglalja az észszerűségnek egész rendszerét, tehát az erkölcsöt is. Ámde az örök common law sem a merő észszerűségnek, hanem a múlt tapasztalatában összegyűjtött észszerűségnek a rendszere. A common law axiológiája tehát a pozitív moráltól az abszolúthoz és az abszolút moráltól a pozitívhoz appellál. De mielőtt a morált a jog helyességének megítélésére alkalmazná, előbb legalizálja, beleilleszti a common law rendszerébe. Egy tételes jog különben másként nem is ismerheti: el az erkölcsöt értékmérőnek, mert hiszen azzal, hogy elismeri,, már delegálta, vagyis legalizálta, eljogosította.

A common law doktrína a természetjognak és a pozitívizmusnak keveréke, synthesise, mesteri egyensúlya. A common law pozitívizmusa pluralisztikus. Természetjoga pedig racionalisztikus. Mindkét gondolat kereken ellenmond a hatalomelméletnek. Tanulságos dolog, hogy az angol hatalomelmélet, az Austinizmus, amelyet Somló az angol jogelmélet legkiválóbb teljesítményének gondolt, a common law ideológiájával való szembehelyezkedését milyen drágán fizette meg. Az Austinizmus ma saját hazájában romokban hever. A jog szupremáciájának doktrínája ölte meg. Az; a reakció, amely nyomában támadt, a jog- és államelméletnek valóságos reneszánszára vezetett. Végtelenül jellemző az, amit Dunning mond, hogy az utolsó ötven évben a politikai elméletben *testimonium maturitatis*nak számított az Austinizmust cáfolni.¹⁷ A hatalomelmélet az orthodox angol jogászai ideológia stílusával olyan gyökeresen ellenkezik, a vérbeli angol jurista intellektusa és judiciuma számára époly kibírhatalan, mint az angol gentleman szemében megsértése annak, amit *fair play*-nek neveznek. A jog szupremáciájának doktrínája kegyetlen bosszút vett megsértéséért. Aki a jogot a hatalomra akarja visszavezetni, annak Gray azt feleli, hogy a hatalom hordozói felfedezhetetlenek.¹⁸ És Laski pluralizmusa azt harsonázza, hogy a politikai tekintély szerkezete federális. Azt a gondolatot, hogy az államban vagy a társadalomban valahol van egy dologszerű vagy személyszerű „hatalom“, amely parancsokat bocsát ki és szerveket delegál, az angol jogász képtelen magáévá tenni. Époly mechanizáló, önkényes konstrukciónak tekinti, mint a hatalomelmélet híve az:

¹⁷ Political Science Quarterly, 503. I.

¹⁸ Nature and Sources of the Law, 2. kiad. 79. 1. 1924 (1909).

elismerési elmélet atomizmusát. Ennek a konstrukciónak pedig époly kereken ellenmond a jog szupremáciája, amely szerint a jog minden hatalom felett áll, tehát a hatalomból nem eredhet, mint a precedens doktrínájának pluralizmusa. A pluralista elmélet tehát a common law doktrína véréből táplálkozik. Ellenben ha van elmélet, amellyel a jogász „komprimitálhatja magát“, az az orthodox common law jurista szemében a hatalomelmélet. Ennek az ideológiának a szemszögéből nézve tehát az Austinizmus-hoz nem az angol jogászat dicsősége, hanem egyik legnagyobb szerű baklövése, nagyszabású tévedése fűződik. Jellemző, hogy magán az anlytikus iskolán belül is mennyire feladták a hatalom-elmélet koncepcióját, amikor a jogot többé nem a szuverén által alkotott, hanem csak szervei által kikényszerített szabályoknak és végül már csak a bíróságok várható magatartására vonatkozó jóslatok összegének tekintik. Az Austinizmus elleni reakció kétségkívül a common law szelleméből meríti a maga erejét.

A common law doktrína synthetikus természete talán leginkább kitűnik a jogalkalmazás elméletéből. Vájjon a common law a joghézagelmélet vagy a jog logikai zártságának elmélete mellett tör-e lándzsát? A common law finalitásának, a törvényhozó nyugalmi állapotának és a pozitív szabályok deklaratív természetének doktrínája határozottan a jog logikai zártága mellett szól. Minden elképzelhető jogesetre szóló döntés potencialiter benne van a common law-ban és a bíró azt nem teremti, hanem csak megtalálja. Azonban ha az orthodox doktrínának ez a felfogás fellel is meg, maga a common law védekezik annak túlzásai ellen. A precedens doktrínája, amely magának a jognak az eredetét a bíró judiciumába helyezi, inkább a joghézagelméletnek látszik igazat adni. Azonkívül tudni kell, hogy a common law nem logikailag *zárt*, hanem logikailag *túltömött*. Mindenre van precedens. Egyik legérdekesebb jelensége a common law-nak az, hogy ugyanarra a kérdésre vonatkozólag sokszor az ellentétes döntéseknek egész párhuzamos sorait találjuk, amelyek közül azután a bíró tetszése szerint választ. Ide tartoznak a jog u, n. „lány helyei“ is. Találkozunk szándékosan meghagyott homállyal bizonyos kérdésekre nézve. Pound szerint azt, hogy mit kell érteni „megfontoláson (consideration)“, amely az angol jognak egyik legalapvetőbb fogalma és amely felett négy évszázadon keresztül vitatkoztak az angol jogászok, szabatosan senki sem tudja megmondani, A common law tehát azáltal védekezik a saját logikai zártság-elméletével szemben, hogy mesterségesen teremt önmagában hézagokat. Mert ellentétes szabályok felállítására, „lány he-

lyek“ és szándékos homályok statuálása azt jelenti, hogy a jog[valamely kérdésben nem akar határozott szabályt felállítani. Amint látjuk, a common law a saját tökéletességével szemben is szkeptikus és ez nem a legutolsó erénye. Synthetikus jellege az angol jogászai szkepszis kifejezése és az egyensúly gondolatának-érvényre juttatása.

Ezen a három pilléren: a precedens doktrínáján, a jog szupremáciáján és a jury intézményén emelkedik fel az égnek az a boltozatos építmény, amelyet angol Common Law-nak nevezünk. A jog szupremáciája a jogbölcséleti *racionalizmusnak*, a precedens doktrínája egy pluralisztikus, atomizáló *empirizmusnak*, s a jury intézménye egy szkeptikus *kiegyensúlyozó elvnek* a kifejezése a Common Law filozófiájában. Ebből a három szellemtörténeti gyökérből sarjadt ki a Common Law terebélye. A racionalizmust és empirizmust máshol is megtaláljuk, ha nem is pontosan ugyanabban a fogalmazásban. A szkeptikus kiegyensúlyozó elv a tősgyökeres angol idea az angol jog ideológiájában. A jury intézményében mintegy elválaszthatatlan egységbe fonódik a Common Law racionalizmusa és empirizmusa. A jury eszméje *racionalisztikus* a szakbírói tapasztalat értelmetlen kinövésével szemben és *empirisztikus* a szakbírói logizmussal, jogászai vaslogikával szemben, A jury intézménye tehát mintegy összefoglalja a Common Law filozófiájának lényeges elemeit és egyszersmind szemléltetően tárja eléink annak legjellegzetesebben angol vonását. Ezért nem alaptalanul szimbolizálja a jury a laikus szemében az angol jog igazi szellemét.

A common law történetfilozófiájáról áttérve a jog általános: történetfilozófiájára, Pound tanításának lényege a következő. A jog történetében találunk folyékony és merev fejlődési szakokat.. És pedig folyékony állapotban van a jog a primitív jog és a természetjog szakában, merev állapotban ellenben a szigorú (strikt)“ jog és az érett jog stádiumában. A merev korszakok a stabilitás; jegyében, a folyékonyak a változás jegyében állanak. Az állandóság és változás dialektikája az, amely úgy a jogfejlődést, mint a jogelmélet fejlődését előírja. A primitív jog korában a jog célja a béke fenntartása, mert a legegésőbb társadalmi szükség az általános biztonság. A szigorú jog korában viszont a már fennálló társadalmi intézményeknek, a társadalmi statusquonak a fenntartása a vezérlő idea és a jog biztonsága, egyöntetűsége és formális tökéletessége a célravezető eszköz. A természetjog a jog kiterjesztésének, az erkölccsel való azonosításának, erkölcsi eszmékké váló megtermékenyítésének korszaka. A szigorú jog jelszava biztonság, a természetjogé erkölcs, méltányosság és jóhiszeműség-

Előbb az egyöntetűség volt a fontos, most a moralitás, előbb a forma, most az igazságosság, előbb a jogorvoslat, most a kötelesség, előbb a szabály, most az észszerűség. Miután a jognak ez az erkölccsel való telítése, erkölcsi eszméknek a jogba való ez a beleömlesztése megtörtént, ismét a jogbiztonság társadalmi szükségét helyezi előtérbe, mert a jognak ez az etizálása nem lehetséges széles bírói diskreciók nélkül, ami bizonytalanságot szül. Ezért ismét merevedési folyamat következik, amelynek során eljutunk az érett jog korába. Ennek jelszava egyenlőség és biztonság. Ez a korszak a tulajdon és szerződés csillagképében áll; még a személyiség is tulajdonszerűvé válik. A jog érettségének kora erősen emlékeztet a szigorú jog korára. A jog ma egy új stádiumba kezd lépni, amely viszont a természetjog korára fog emlékeztetni. Ebben a legújabb korszakban a jog célja többé nem a legteljesebb egyéni szabadság, hanem a szükségletek maximális kielégítése. A jog célja nem egyéb, mint annyi emberi vágyat kielégíteni, amennyit csak lehetséges. A jog funkciója a társadalomban a súrlódásokat kiküszöbölni és az erők pazarlását megszüntetni, egy folyton hatásosabbá váló társadalmi mérnökösödés. Nem utolsó vonása ennek a kornak a hatósági diskrecióknak hatalmas kiszélesedése, aminek igazolására ma hivatkozhatnánk a diktatórikus vagy autokratikus kormányzás népszerűségére, A jogtörténet ilyen tipizálásának — mint minden széles történeti általánosításnak — természetesen megvannak a maga veszélyei. A legveszedelmesebb pedig az efajta eljárásban a típusok közötti párhuzamoknak a felállítása. Az nem szenved kétséget, hogy az állandóság és a változás tendenciái, a jogbiztonság és a méltányosság, a szabály és a diskreció küzdelme a jogfejlődésnek alapvető tényezője. Az is lehetséges — habár apriori nem szükségszerű — hogy egyik vagy másik korban az egyik vagy másik tendencia túlnyomóan érvényesül, S ha az egyik korban túlnyomóan érvényesül az egyik tendencia, akkor valószínű, hogy ellenhatásképpen a másikkal túlnyomó uralmával kell számolnunk a következőben. Az egész tipizálás alapján véve nem egyéb, mint a római jus civile és aequitas, valamint az angol common law és equity ellentétének merész általánosítása és a jogfejlődés alaptörvényévé való előléptetése. A legnagyobb kétkedéssel kell fogadni az olyan általánosítást, mint a szigorú jog és az érett jog párhuzamba állítása. Époly kétséges a természetjog szerepe, amelynek tudvalevően épúgy megvan a maga konzervatív, mint revolucionista tradíciója. De a legsajátságosabb, hogy Pound korszakai tulajdonképpen nem merítik ki a jogfejlődést. A természetjog kora pl. az európai kontinensen Pound sze-

rint a XVII—XVIII. század. Mi volt azonban megelőzőleg? Primitív jog vagy strikt jog? Ha a középkori hűbéri jog *szigorú jog* volt, akkor hogyan juttathat ennek a feudális relacionális jogszemléletnek olyan fontos szerepet Pound a most következő *természetjogi* reneszánszban? És vajjon a természetjog hiányzott volna a középkor jogszemléletéből? A római és angol *aequitas* egy jogrendszer merevségének a megenyhítése volt; a kontinentális természetjog ellenben egy megváltozott erkölcsi felfogásnak a pozitív jog technikai szerkezetén keveset változtató kifejezése. Hol vannak azok a tág hatósági vagy bírói diszkréciók, amelyeket a kontinentális természetjog teremtett és amelyek ellen az érett jog kodifikációval védekezett? Ha valamely távoli halvány analógiával azt mondhatjuk, hogy a nemzeti uralkodó diszkrécióját szabadította fel a reformáció s a protestáns természetjog, akkor meg nem érthetjük, hogy miért Napóleonnak és Nagy Frigyesnek kellett kodifikációkkal védekezni a saját diszkréciójukkal szemben? Ha pedig úgy látjuk, hogy a reformáció és a protestáns természetjog az egyén autonóm erkölcsének adott *bonae fidei actio*kat a hatalommal szemben, akkor a nagy európai kodifikációkban, amelyeket hatalmas uralkodók — közöttük az ausztriai uralkodóház — hajtott végre, nehéz ennek a természetjognak a megmerevítését látni. A jog szigorúsága, azaz merevsége és kodifikációja két különböző dolog. A jog szigorúsága épen azokban a relacionális, tehát formális jogviszonyokban van, az absztrakt causákban, és objektív felelősségekben, amelyeknek kifejlődését Pound a legújabb fejlődési korszaknak, a természetjoghoz hasonló szocializált jog korszakának karakterisztikumaként ismer. Természetesen a legerősebb kételkedéssel Poundnak a jövőre vonatkozó jóslatát kell fogadnunk. Nem tartom szerencsétlennek a társadalmi mérnökösödésnek azt a hasonlatát, amellyel Pound operál, mert meg vagyok győződve arról, hogy a józan államférfi ma csakugyan ebből a tisztára utilitarista szemszögből nézi feladatát. De hogy csak ez a józan szemlélet az egyedüli vagy uralkodó, azt nem merem állítani. Aki megélte a világháborút, az az irracionális tényezők szerepét a történetben nem fogja lekeicsinyelni. A társadalmi mérnökösödés formális természetjoga mellett érvényesülni fognak tartalmi ideálok, konkrét vágyak és törekvések, illúziók és fantazmagóriák. A társadalmi mérnökösödés egyensúlya olyan ideál, amelyre az emberek nem fognak szükségképen törekedni. Ezért nem lehet megjósolni azt, hogy a most következő korszak a természetjoghoz hasonló lesz. De Pound nemcsak mint jóslatot, hanem mint racionális eszményt állítja fel a társadalmi mérnökösödés hasonlatát, mint amely a

anai jognak és a jogelmélet mai állásának leginkább megfelelő — úgyszólván a legkisebb hibával felállítható — jogeszme. Abszolút érvénye természetesen nincs neki, mert senki sem kényszeríthető arra, hogy a társadalmi szükségletek maximumának kielégítését elébehelyezze a saját egyéni szükségletei kielégítésének. Pound nem is tulajdonít neki abszolút érvényességet. De szerinte ez az ideál épűgy meg fog felelni a következő korszak igényeinek, mint a béke, a szociális statusquo és az individuális érvényesülés ideáljai az előbbieknak. Mint propozíciót, Pound ideálját elfogadhatjuk vagy elvethetjük tetszésünk szerint. Józan, praktikus eszmény, nem a legrosszabbat választja, akinek megtetszik. Mint jóslatot nem fogadhatjuk el, mert nem tartjuk valószínűnek, hogy ez a tisztára formális és alapjábanvéve altruisztikus ideál tartósan és véglegesen hatalmába keríti az emberiség nagyrészét és megvédi azt az irracionális vagy ellenkezőleg: egoista-racionalista ideáloknak vagy ábrándoknak a befolyásától. Ilyen kedvező fejlődésnek lehetőségét nem akarjuk tagadni, de nem vállalkozhatunk arra sem, hogy a tudományosság látszatát adjuk az ilyen jóvendőmondásnak. Mint abszolút ideált azért nem lehet elfogadni a társadalmi szükségletek maximumának kielégítését, mert ez feltételezi a társadalmi szükségletek egyenlőségét, amelyet bizonyítani nem lehet. Sem Platón, sem Kallikles ezt az ideált el nem fogadták volna. Relatív jogosultsága abban áll, hogy az elképzelhető ellentétes álláspontok között egyensúlyt tart és így ellentétüket a minimumra redukálja. Kiegyenlítő szerepében szépen tükrözi az angol szellemnek egyik legmélyebb vonását.

A jogfilozófiának azzal a dogmakritikájával, amelyet Pound a *Jogtörténet Értelmezései* c. könyvében ad, az etikai és vallásos, a politikai, ethnologiai és biológiai, a gazdasági értelmezésnek, a nagy jogászok hatására visszavezető értelmezésnek tanulságos szembeállításával nem foglalkozhatunk részletesebben. Fontosnak tartjuk azonban, hogy rámutassunk arra, miben látja Pound a történeti és analtikus irány hibáját és miben látja a szociológiai irány feladatait.

Pound nagyon helyesen ismeri fel, hogy a történeti irány alapjában véve épűgy metafizikai és természetjogi, mint az orthodox természetjog. Az a betegség, amelyben a történeti jogfilozófia, a jogelméleti historizmus szenved, a „távlat illúziója“. A mindenkori jogeszme szeművegén nézi a múlt jogát és azért mindig azt bizonyítja be a történetből, amit sajátmaga lát bele abba «zen a szeművegen keresztül.

Az analitikus irány, amely a jog merő tényét akarja vizsgálni, akkor követi el a hibát, amikor a jogot logikai rendszernek tekinti. Az analitikus jogász épúgy ideált állít fel s a jogot ezzel azonosítja, mint a természetjogász. Az analitikus jogász merő létező joga illúzió. Az analitikus irány fogalmi jogászaira vezet. Az imperatív elmélet kedvez a törvényhozó önkényének, felesleges és megvalósíthatatlan részletezéssel tölti meg a törvényeket és eltereli a figyelmet az észszerűség követelményeitől (megjegyezzük, hogy maga az a körülmény, hogy az analitikus és pozitívista iránynak ilyen hatása lehet a törvényhozóra, bizonyíték arra, hogy ez az elmélet sem a tények pusztá leírása). A tények csak annyiban felelnek meg az imperatív teóriának, amennyiben az imperatív teória hatással van a tényekre. Legyünk tisztában vele, mondja Pound, hogy az imperatív elmélet egyáltalában nem teoretikus belátás gyümölcse, hanem épúgy postulatum, „idealizált kép“, mint a természetjog. Austin korán volt katona és felfogása a parancsról és a szankcióról kifejezetten militarisztikus. Ingatlanjoggal foglalkozó ügyvéd volt és ez tette őt hajlamossá arra, hogy a jogban szabályok összességét lássa — mert az ingatlanjog ilyenekből áll — és szemethunyjon a jogelvek, jogfogalmak, jogi zsinórmértékek és jogi doktrínák jogi mivolta felett. Az analitikus irány felteszi a hatalmak megoszlásának elméletét. Amikor a bírói jogalkotást merőben kizárta a jog fogalmából, az igazságot csapta arcul. Pound érvei részben a jog szupremáciája dogmájából merítik erejüket, amely az imperatív teóriát kizárja. De ezen a legutóbbi ponton vetette meg a lábát az a támadás is, amelyet az analitikus jogászaton keresztül a szuverenitás tana ellen a pluralizmus és federalizmus lobogója alatt vezettek és amellyel Laski elméletében találkozunk. Az angol jogász szemében a jog eredetének a legfőbb hatalomba való összpontosítása, a jogkeletkezés pluralisztikus forrásainak mesterséges eldugaszolása, az individualisztikus, atomisztikus jogteremtés megakadályozása, a bírói ítéletek legkisebb egységeiből mozaikszerűen összetevődő jogfejlődésnek, mint a jogkeletkezés eredeti és nem delegált formájának, kizárása mesterséges konstrukciónál és üres fikciónál egyebet nem jelent.

Fel kell adnunk azt a törekvést, hogy a jog lényegét egyetlen ideában megtaláljuk. A tényleges jogi rend nem egyszerű racionális dolog. Olyan módszerre van szükség, amely összefér a különböző filozófiai álláspontokkal. Nem várhatunk addig a jogelmélettel, amíg mindannyian egyetértünk abban, hogy mi a jog végcélja.

Az újjászületett természetjog korszakának jogelmélete Pound szerint a szociológiai jogelmélet. Ez az újjászületett természetjog is idealizált képekkel dolgozik, mint a régi, de nem tekinti azokat abszolútaknak. A jogfejlődés immanens analízise útján nyeri őket úgy, amint Pound a társadalmi mérnököszködés képét nyerte. Egy konkrét civilizáció megfigyeléséből levont természetjogról van tehát szó. A jogot nem idealisztikusán, hanem instrumentalistikusan kell felfogni. A jogi intézményeket aktivisztikusan kell felfogni; szakítani kell az előző jogfilozófia pesszimizmusával, amely a jogász aktivitást hiábavalónak tartotta. A jogász feleslegességének a gondolata a mai bonyolult ipari társadalomban époly absurdum, mint a törvényhozás hiábavalóságának tétele, amelyet a történeti iskola vallott és a jogászat hiábavalóságának tétele, amelyet a pozitivisták vallottak.

Nem a jog természete felett vitázik a szociológus jogász, hanem ehelyett tanulmányozza a jogi rendet. Nem jogokban, hanem: érdekekben, igényekben és szükségletekben gondolkozik; nem az intézményt tartja a legfontosabbnak, hanem azt a célt, amelyet az intézmény szolgál. Funkcionálisan szemléli a jogot: nem a rendszer systematikus tökéletessége a főgondja, hanem az, hogy a rendszer hogyan működik? Nem a jognak, hanem a jogi processzusnak, nem a rendszernek, hanem a rendszerezésnek az optikájával nézi a dolgokat.

Ez azt is jelenti, hogy a jogelméletet ismét alá kell rendelni az etikának. Az erkölcs és jog viszonyára vonatkozó elméletek alapján véve nem egyebek, mint racionális kifejezései annak* hogy a jogi rendek mik voltak a főproblémái a különböző fejlődési stádiumokban. A primitív jogban erkölcs és jog még nem válik szét élesen és az erkölcsi és jogi szokásnak helyenkénti különbségeit az elmélet a „*természetnél*“ és „*törvénytél*“ fogva igazságosnak megkülönböztetésével magyarázza. A strikt jog stádiumában az etika egyetlen hivatása, hogy az önmagukban autark jogszabályokat legitimálja. A természetjogban az erkölcsre helyeződik a súlypont és a filozófusok a jogszabályokat az erkölcsi szabályok egy nemeként tekintik s a jogelméletet alárendelik az etikának. Az érett jog korában, amikor a jognak erkölccsel való telítése már megtörtént, jogelmélet és etika ismét kettéválik. Az új természetjogban ismét a jognak erkölcsi igazolása áll előtérben és azért az új jogszemlélet a jogászatot és jogalkotást nem választja szét olyan élesen, mint az előző, hanem mindkettőt alárendeli a politikai és társadalmi etikának.

A társadalmi tudományok éles szétválasztása helyett, azoknak összeműködése áll előtérben. Jogtudomány, etika, politika,

szociológia messze beárnyékolják egymás területét. Ha a társadalmi jelenségeket széttagoljuk a különböző társadalmi tudományok között és saját analitikusan megállapított kritériumai alapján, exkluzív módszerrel dolgozunk mindegyik tudományban, eredményeink, bármily logikusaknak tűnjenek is fel, époly önkényesek és hiábavalók lesznek elméleti célokra, mint a késedelmes adós testének széttagolása a hitelezők között a primitív jogban.

A szociológiai jogelmélet programjában hat fontos pontot találunk: 1. A jogintézmények, szabályok és doktrínák tényleges társadalmi hatásainak tanulmányozása, 2. azoknak az eszközöknek a kutatása, melyekkel a jogszabályokat hatásossá lehet tenni, 3. a jogalkotás előkészítésének tanulmányozása, 4. a jogászai módszer tanulmányozása, 5. szociológiai jogtörténet, értve a jog társadalmi hátterének és hatásainak tanulmányozását, 6. a jogalkalmazás individualizálása.

Ma nem az absztrakt emberi lény absztrakt igényeinek, hanem a konkrét helyzetnek optikájával nézzük a jogot. És ha az előző korszak belülről szemlélte a jogot, ma kívülről vizsgáljuk azt. Nem a jog alapelveinek metafizikai, történelmi vagy analitikus úton való felkutatására törekszünk, hanem arra, hogy a jogalkalmazót és jogalkotót rábírnjuk arra, hogy azokat a társadalmi tényeket, amelyeken a jog alapul és amelyekre a jogot alkalmazni kell, fokozottabban és értelmesebben vegye figyelembe. Nem in abstracto vizsgáljuk a jogot, hanem tényleges társadalmi hatásaiban. Nem a törvényalkotás analitikus tanulmányozására, hanem a törvényelőkészítés szociológiai vizsgálatára helyezük a súlyt. Nem elégszünk meg a törvények összehasonlításával, hanem kiterjeszkedünk társadalmi működésük és hatásaik vizsgálatára. A jogszociologus ellensége a bírói és közigazgatási funkciók éles szétválasztásának, a bírói tevékenységet széles szociológiai információkkal támasztaná alá és a bíróságot a mellé rendelt információs irodákkal, szakértői törzssel és laboratóriumokkal igazságügyi hivatallá változtatná át. Híve a hatósági diskreció kiszélesítésének. Híve a preventív igazságszolgáltatásnak. A jogot a társadalmi ellenőrzés nagy folyamatának részeként fogja fel. Tekintettel van a hatásos jogi cselekvés határaitra és a jogalkalmazás individualizálására törekszik.

Pound Iheringnek, Kohlernek és Crocenek a hatása alatt áll. Világos a német jogszociológiai irány hatása is. Azonban Pound jogelméletének jelentősége nem abban áll, amit ezekből az irányokból elfogadott. Pound dogmakritikai módszerének jelentősége az, hogy a különböző jogfilozófiák elemzése útján ezeket re-

lativizálja, vagyis abszolút helyességre való igényük tagadása mellett viszonylagos értéküket is kidomborítja. Felszabadítja a jogelméletet az alól az illúzió alól, mintha a szembenálló filozófiai álláspontok között szükségképpen választani kellene. Felszabadítja a jogelméletet az egyeszméjű, egy alapgondolatú módszer optikája alól. A jogot végtelenül bonyolult jelenségnek tartván, mindegyik felfogást szóhoz juttatja annak magyarázatánál, addig a mértékig, amelyet az ideológiai kritika igazol. Pound jogfilozófiája tehát összefoglaló jogfilozófia, amelynek igazi jelentősége módszerében rejlik. A jog és jogelmélet szellemtörténeti analysisét senki sem emelte olyan tökéletességre, mint Pound. Pound kritikai lencséje alatt a jog épügy megérthetővé válik, mint a jogelmélet.

Különböztetni kell tehát nézetem szerint Pound szellemtörténeti módszerének értéke és az általa proponált szociológiai jogelmélet értéke között. Az utóbbi nem teljesen eredeti teljesítmény. Az előbbiben azonban Pound nézetem szerint értékes szolgálatot tett a jogfilozófiának. Az a kritikai józanság, amelyet ez a módszer eredményez, mindenesetre meg fog óvni olyan jogfilozófiai légváraknak az építésétől, amelyeknek haszontalansága! semmi sem tanítja szemléltetőbben, mint a jogfilozófia története.

Mint a szellemtörténeti módszerrel dolgozó szociológia általában, úgy Pound jogszociológiája is bizonyos oldó hatást gyakorol a jogfilozófia hagyományos szerkezetére. Az abszolút érvényesség kérdése az egész vonalon háttérbe lép a szellemtörténeti összefüggések megállapítása elől. Többé nem a bellum omnium contra omnes kérelhetetlen merevségével állanak egymással szemben a különböző jogfilozófiai álláspontok a maguk abszolút érvényességi igényével, hanem valamennyi visszavezettetik az ideológiai indokoltság és a dogmatörténeti összefüggések közös nevezőjére.

Mindazonáltal az ilyen jogfilozófia nem lehet kimerítő és végleges. A filozófia feladatai közül a rendszeres kutatást, a systematikus vizsgálatot nem lehet kikapcsolni. A filozófia nincs^ abban a helyzetben, hogy felelet nélkül nagyja azokat a leglényegesebb kérdéseit, amelyekre csak abszolút igennel vagy nemmel lehet válaszolni. Azt mondhatjuk, hogy elengedhetetlen szükségj van arra, hogy a gondolkodók megszakítás nélkül állítsanak fel reménytelen abszolút jogfilozófiákat. Sőt emlékeztetnünk kell arra, hogy maga a társadalmi mérnökösködés jogfilozófiája isilyenné válik abban a pillanatban, amint az összes jogeszmét relatíveknek tartjuk, de közülök ezt az egyet mégis előnyben részesítjük. A relativizmus apró titkai közé tartozik, hogy az a re-

latív eszme, amelyet a többi egyenrangúnak gondolt relatív eszme közül kiemelünk, miben sem különbözik az abszolút eszmétől.

Pound is ugyanezt cselekszi, amikor a jogot a társadalmi mérnökösködés képével világítja meg, amidőn a jog fogalmait a normáról kiterjeszti a jogelvekre, jogfogalmakra, jogi zsinórmértékekre, jogászai tradícióra és a társadalmi rend idealizált képeire és amikor másrészt Kohler példájára felállítja a jog postulatumait. Ezek szerint a civilizált társadalomban az embereknek biztosaknak kell lenniök afelől, hogy: 1. mások nem fogják őket szándékosan megtámadni, 2. a fennálló rend szabályai szerinti szerzeményeik felett rendelkezhetnek, 3. azok, akikkel az általános forgalomban érintkeznek, jóhiszeműen fognak velük szemben eljárni, az ígéreteikhez és egyéb magatartásukhoz fűzött okszerű várakozásoknak megfelelnek, vállalkozásaikat a társadalmi erkölcs követelményei szerint fogják végrehajtani, a jogtalan gazdagodásuk ellenértékét megtérítik, 4. kellő gondosságot fognak tanúsítani cselekvés közben, 5. a veszélyes és kártokozó üzemük vagy dolgaik által okozott kárt megtérítik.

Ez az, amit maga Pound is relatív természetjognak nevez. A fennálló jogrend ideológiáját logikailag formulázni kétségkívül hasznos dolog. De hogy az ilyesmi értékeléstől függetlenül lehetséges-e, abban kételkedni lehet. Ezt legjobban Poundnak kell tudnia, aki szerint az értelmezés a szabályalkalmazástól függetlenül lehetetlenség, s a jogalkotás, értelmezés és alkalmazás feladatait lehetetlen merőben szétválasztani. De ugyanez áll a jog erkölcsi tartalmának megállapítására nézve. Pound kétségkívül helyesli azokat a postulatumokat, amelyeket a mai jog immanens elemzése útján nyert.

Hogy ép ezeknek és nem más postulatumoknak alapján kell megítélnünk a jogeseteket, az nem csak annyit jelent, hogy ezek a postulatumok *adódnak* a fennálló jog immanens analíziséből, hanem azt is, hogy *helyes* a jogeseteket a konkrét jogrendszer megfigyeléséből nyert postulatumok alapján megítélni. Pound relatív természetjoga tehát abszolút természetjogot rejt magában. Ebből látható, hogy a dogmakritikai módszer a fenomenológiáit és axiólogiait egyáltalában nem teszi feleslegessé, sőt feltételezi. A dogmakritikai teljesítmény után is kíváncsiak vagyunk arra, hogy mi a jog és mi a helyes jog?

Amikor tehát Pound síkraszáll amellett, hogy a jogot ne puszta normának tekintsük és hogy a mai jogrendből kianalizálható postulatumokat alkalmazzuk a jogesetek megítélésére, akkor a számtalan — dogmakritikai szempontból egyenrangú — szempont közül a *mai* jogrend ideológiáját fogadta el helyesnek. A

leétes jogesetek megítélésénél a mai jogrend postulátumait feltétlen előnyben részesíti a többi elképzelhető postulátummal szemben. Igaz, hogy e postulátumoknak nem tulajdonít abszolút, hanem csupán relatív érvényességet. De ez a relatív természetjog azon az abszolút természetjogi tételen alapul, amelyet alattomban felíesz, hogy t. i. a mai jogeseteket a mai jog immanens analizéséből nyert postulátumok alapján kell elbírálni. A postulátumok immanensek a mai jogban; de az a postulátum, hogy a mai jog postulátumait alkalmazzuk, a mai jogon transzcendál. Ez a transzcendens postulátum pedig benne rejlik Pound pragmatizmusában, instrumentalisztikus, aktivisztikus gondolkozási stílusában. Eszerint egyenesen nevetséges lenne, merő impraktikus elmékedést, akadémikus szörszálhasogatást jelentene vitatni azt, hogy a mai jogot más értékmérő alapján is meg lehetne ítélni, mint a saját immanens postulátumai alapján, amelyek mellett az egész jogfejlődés és annak leggondosabb megfigyelése tanúskodik. Csak meddő okoskodás lenne a mai jogesetekre egy más kornak postulátumait alkalmazni. De ép abból, hogy mindez oly magától értetődő egy aktivisztikus-instrumentalisztikus pragmatizmus számára, tűnik ki leghatározottabban, hogy ez a tétel — amely szerint a mai jogot a mai jogban immanens fejlődési postulátumok alapján kell megítélni — ennek az iránynak a dogmája. Mert ennek a tételnek az apriori szükségyszerűségét senki sem bizonyíthatja.

A rendszeres és dogmakritikai módszer kölcsönös viszonyára és Pound módszerének jelentőségére világot vet Poundnak a jogfilozófia jelentőségéről vallott felfogása. Eszerint a jogfilozófia tényleges funkciója az volt, hogy a mindenkori jogfilozófus korának jogát racionálisan bemutatta és kora szükségleteihez mért általános jogelméletet állított fel. Bevallott programja azonban «nnél sokkal több volt a jogfilozófiának, t. i. abszolút jogelvek felállítása. De amit ez utóbbi téren végzett, az a leggyengébb része a jogfilozófiának. Mindazonáltal úgy kell felfogni a dolgot, hogy a jogfilozófiának ez után az elérhetetlen eszmény után kellett rohannia, hogy az elérhető elérhesse, hogy voltaképeni feladatát elvégezhesse.

A jogfilozófia igazi feladata tehát a tökéletes dogmakritikai analizis — saját kora jogára vonatkozólag. Ennek a feladatnak a megoldása azonban csak akkor sikerülhet neki, ha abszolút jogelméleti igazságok felállítására tör — tehát rendszeres jogfilozófiát üz. Ez utóbbi feladat sikeres elvégzésére nem lehet ugyan reménye, de előbbi megoldható feladatát csak oly módon végezheti el, ha erőfeszítéseket tesz a megoldhatatlan feladat megoldására.

Maga Pound is vallja tehát, hogy a dogmakritikai módszer egyenesen feltételezi a systematikusait. A jogfilozófia igazi teljesítményét azonban az előbbiben látja. Ez a jellemző felfogásában. Ez aktivista-instrumentalisztikus-pragmatista felfogásának lényege: hogy az elméletet csak eszköznek tartja, az igazságot csak hatásában, hasznában értékeli, csak annyi jelentőséget tulajdonít neki, amilyen erővé tudott válni az eszmék történetében. A tudományos igazságnak ez az aktivizálása, instrumentálizálása, historizálása a kopernikusi pont Pound elméletében. „Az elmélet gyümölcsseiről kell megítélni (a theory must be judged by its fruits)¹⁹ — mondja Pound.

A systema és a dogmakritika között tehát az örök transsubstantiatio körforgása áll fenn. A problémák abszolút megoldást követelnek, de az abszolút megoldások folytonosan relativizálódnak. Maga ez a megállapítás is abszolút igaz akar lenni, de relativizálódik mindannyiszor, amikor valamely dogma igazán elragadja az embereket. A dogmának és a kritikának ez a dialektikája a mai kor emberének szkepszissel vegyes idealizmusát híven tükrözi. Az angol faj tösgyökeres egyensúlyérzékének ez a felfogás a kifejezője. Az elmélet erejében való kételkedés és az aktivitás erejében való idealista bizakodás érdekesen fonódik egybe ebben a gondolatmenetben. Az igazság folyton antiquarizálódik szemünk előtt. De az abszolút igazságra irányzott aktivitás valamilyen módon mégis eredményre vezet. Az elmélet túlkövetelése szükséges a gyakorlat követelésének teljesüléséhez. Az elmélet kudarca az az áldozat, amelyen a gyakorlat diadalát megszároljuk.

Pound szociológiai programja ennek a módszernek a világánál válik érdekessé. Kétségtelennek tartom, hogy az ideológiai vizsgálatra hatalmas szerep vár a jogszociológiában. Mindenekelőtt fontos gyakorlati eredményeket várhatni attól, ha a jogalkotót és jogalkalmazót a jogszociológia rászoktatja arra, hogy a saját ideológiáját ne tekintse tabunak, hanem igyekezzék azt magában tudatosítani. De a jogra vonatkozó általános ismereteink regenerálódását is csak attól várhatjuk, ha a konkrét jogélet empirikus ismeretét elmélyítjük. Mivel pedig a konkrét jog legközvetlenebb okai és hatásai ideológiák, t. i. a jogalkotó és a tágabb értelemben vett jogalkalmazó ideológiája, kézenfekvő az empirikus jogszociológiai kutatást ezeken elkezdni. Ezek egyúttal a legkönnyebben hozzáférhető jogszociológiai tényezők is. Hogy a klima vagy a terület földrajzi jellege milyen hatással van a jogra,

A Common Law ideológiája és a jogismeret ideológiája. ¹⁹ The Spirit of the Common Law, 108, 1.

hogyan a fiziológiai és faji vonások milyen kauzális befolyást gyakorolnak, azt nehezebb megállapítani. Ezek az okok és hatások ugyanis egyrészt távolabbiak, másrészt kevésbé kompenzálhatók a joggal, mint az ideológiák. Még a szoros értelemben vett pszichológiai tényezők hatását is könnyebb kinyomozni, ha a pszichológiai okokat és hatásokat ideológiaiakká próbáljuk lefordítani. Az ideológiai módszer alapján véve összekötő kapocs a jogpszichológia és a jogelmélet között. Az ideológia közelebb áll a joghoz, mint a pszichikum. Hogy a bíró fáradtsága milyen hatással lesz az ítéletre, azt nehéz megmondani. De ha ismerem azt az ideológiát, amely a fáradt bíró lelkét eltölti; ha tudom, hogy milyen eszmék lépnek előtérbe lelkében, amikor fáradt, akkor már közelebb vagyok az eredményhez.

Meg vagyok győződve arról, hogy semmi sem fejleszteni jobban a jogról való általános tudásunkat, mint egy empirikus, leíró jogszociológia. S hiszem, hogy ez a legelső eredményeket ideológiai kutatással fogja elérni. Mi sem lenne tanulságosabb, mint ilyen ideológiai módszerrel megírni pl. egy bizonyos területnek — mondjuk egy járásbírósnak — a jogszociográfiáját. Megírni, hogy mire gondolnak az emberek, miközben jogügyletet kötnek, bűncselekményeket követnek el, általában jogi cselekményeket végeznek és mire gondolnak a szorosabb értelemben vett jogi szervek, amikor a jogot alkalmazzák. Az ilyen jogszociológia szilárd talajon járna. Mert az ideológia jól felismerhetően tükröződik a jogi jelenségekben; míg a távolabbi okok és hatások közötti összefüggés sokszor marad homályban.

A tágabb értelemben és a szűkebb értelemben vett jogalkalmazás szociológiájától csak egy lépés a jogalkotó ideológiájának vizsgálata. Aki megírná a magyar bíróság ideológiáját, vagy a magyar kormányzás vagy közigazgatás ideológiáját époly hasznos munkát végezne, mint az, aki a törvénytár néhány kötete alapján megírná a magyar törvényhozás ideológiáját. Aki egy vidéki járásbírósnak szociográfiáján dolgoznék, annak nehezebb dolga lenne. Közvetlen tapasztalatra, kérdezőskedésre, esetleg statisztikára, kérdőívek alkalmazására lenne szüksége. A magyar bírói ideológiát vagy a törvényhozás ideológiáját meg lehetne írni a döntvénytárak és a törvénytár immanens elemzése alapján.

S a gyakorlati jogélet ideológiájától ismét csak egy lépés a jogról való tudás szociológiájáig. Valahányszor jobban belemélyed az ember valamely kiváló jogteoretikus műveibe, időnként meglepi az az érzés, amelyet az „ideológia sejtelmének“ nevezhetnénk: hogy nem annyira tárgyilagos ismeretek rendszerével áll szemben, mint inkább személyi, korbeli, osztálybeli, nemzetiségi

tényezők által meghatározott ideológiával. Hogy pl. a bécsi iskola jogszemlélete milyen szorosan függ össze az osztrák bürokrácia jogszemléletével, azt époly tanulságos kimutatni, mint azt, hogy az angol pluralizmus mily szorosan érintkezik a common law doktrínával. De általában, nem lehet-e az egész jogelméletet akként is felfogni, mint a jogász ideológiájának immanens analizisét. Ez a nézőpont talán a Kelsen-féle jogszemléletben a legfeltűnőbb. Ezt a jogszemléletet t. i. a következő kérdésfeltevés jellemzi: Mít gondol a jogász, amikor szuverenitásról, jogról, jogi személyről, államról stb. beszél? Hogyan lehetséges a jogtapasztalat? Hogyan férnek össze logikailag a jogász fogalmai és konstrukciói? Hogyan lehet a jogász ideológiáját logikai rendszerre konstruálni? A jogelméleti transcendentalizmusnak ezek a kérdései természetesen már nem a jog háta mögött fekvő és a jogra ható ideológiákra, hanem magának a jognak az ideológiai szerkezetére vonatkoznak. Ámde amíg Kelsen egy szándékosan kiszakított ideológiát tesz a tiszta jogtan kritikai lencséje alá, addig Pound az összes társadalmi tudományok összeműködéséről, „team-work“-járól beszél. A jog ideológiai vizsgálata valóban akkor válik igazán értékessé, ha rendszeresen szembesítjük az egyéb ideológiákkal. Nem a jogász ideológia abszolutizálásáról, megiszításáról, glorifikálásáról van szó, hanem minél alaposabb megismeréséről. Ennek pedig nem egyedüli feltétele a környezetéből való kiszakítás. A jogfilozófiában divattá vált Kantnak azt a mondását idézni, hogy nem használ, hanem árt a tudományoknak, ha határait egymásba folyni engedjük. Ebből sokan azt a következtetést vonták le, hogy a jogot ki kell metszeni környezetéből és a maga tisztaságában vizsgálni. De minden dolgot csak úgy lehet megismerni, ha ismerjük viszonyát a többi dolgokhoz. Erről az igazságról a jogelméletben gyakran megfélekednek. A jogot is csak úgy lehet megismerni, ha ismerjük helyzetét a környezetében, ha ismerjük elsősorban a rá ható és az általa befolyásolt ideológiákat. És magát a jogismeretet, mint ideológiát is csak úgy lehet megismerni, ha ismerjük helyzetét az emberek egyéb eszméi között, ha a jogi ideológia helyzetét ismerjük az általános ideológiában.

Pound ennek a kutatásnak az előharcosa úgy programjában, mint sajátos módszerében. A jogelméletnek tett szolgálatait el kell ismernünk. Felismerte a legközelebbi, a legsürgősebb és leginkább megoldható feladatot a jogelméletben és erre valóban a dogmatörténet kritikai ismerete tette őt képessé. Járható és célravezető utat tűzött ki és megmutatta, hogyan kell ezen az úton járni. Ha általánosításai gyakran az erőszakos skatulyá-

zás benyomását keltik is, általában szerencsésen egyesíti magában az angol ember tapintatát és arányérzékét a németes ízű tudományossággal. Programja úgy gyakorlati, mint elméleti szempontból értékes. Jobb jogunk lesz és jobban fogjuk ismerni a jogot, ha Pound programját végrehajtjuk.

Aki az angol jogelmélet értékét bizonyítani akarja, az gyakran lesz kénytelen a nagy jogteoretikusok véleményétől a nagy jogászok véleményéhez appellálni. A spekulatív jogbölcselek és katedra-jogászok kicsinylő mosolygásával szemben gyakran lesz kénytelen arra hivatkozni, hogy annak az írónak a nézetét, akinek egyik könyvére az angol főbírótság előtt tekintélyként hivatkozni lehet, vagy aki az Amerikai Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságának egyik legnagyobb tekintélyű bírása, hogy ezeknek a valóban nagy jogászoknak a véleményét mégsem lehet ex cathedra bagatellizálni. Hivatkozni fog arra, hogy a common law filozófiáján csak az mosolyoghat, aki a hamvába holt elméletet fölébe helyezi egy ^világra szóló remekjog csodájának. Általában meg fogja állapítani, hogy az angol jogelmélet nagy gyakorlati jogászok jogfilozófiája; míg a kontinentális jogfilozófusoknál gyakran kísért a gyanú, hogy nem a gyakorlati jogászi tehetlenség tombolja-e ki magát a szárnyaló — és rendszeren nem a bírói székéből, hanem a kathedra elefántcsonttornyából felszálló — spekulációkban? S az angol jogelmélet és a német jogfilozófia egymás iránti rosszvéleménye alapján véve nem egyéb, mint a gyakorlati jurista és a kathedra jogász ősi meggyőződése egymás munkájának értékéről. Mert a katedra-jogász számára époly abszurdum az, hogy igaznak tartsunk valamit a jogelméletben azért, mert azt Anglia vagy Amerika legnagyobb bírása állítja, mint amilyen képtelenség a gyakorlati jurista előtt az, hogy olyan emberek filozofáljanak a jogról, akiknek soha nem volt alkalma a joggal gyakorlatilag megismerkedni. Pound esetében nincs szükség arra, hogy a praktikus jogászt játsszuk ki a teoretikussal szemben. Ha az elméletet nem azonosítjuk a ködös magasságokban rohanó spekulációval, ha nem tartjuk az elmélet szégyenének, hogy megérthető, józan, használható és önmaga határait tisztelő, akkor Pound teljesítményét nemcsak mint gyakorlati jogászok, hanem mint jogteoretikusok is fogjuk tudni értékelni.

Horváth Barna